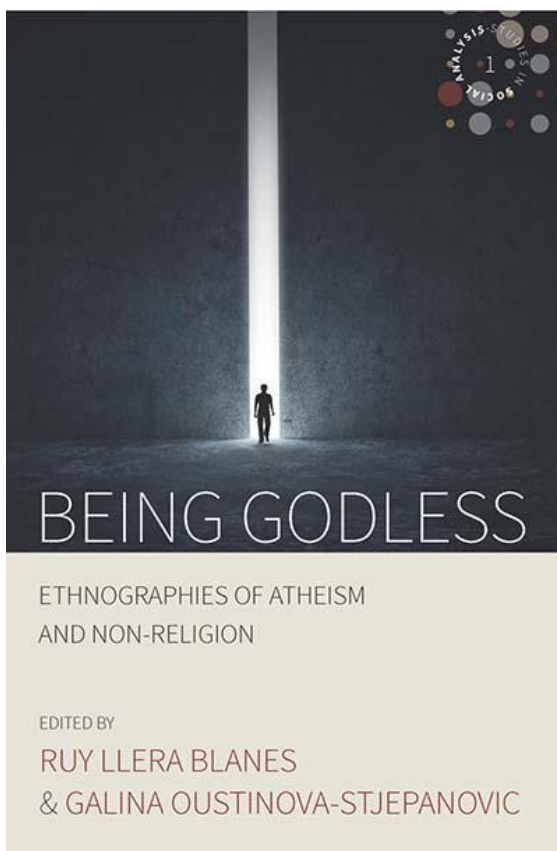

Jumalattomuuden etnografiaa: antropologisia näkökulmia uskonnottomuuteen

Aura Alarto
Helsingin yliopisto

Ruy Llera Blanes & Galina Oustinoва-Stjepanovic (toim.) 2017: *Being Godless. Ethnographies of atheism and non-religion*. New York: Berghahn, 144s.

Uskonnottomuus monissa eri muodoissaan on tärkeä ja ajankohtainen tutkimuskohde uskontotieteessä. Ruy Llera Blanesin ja Galina Oustinoва-Stjepanovicin toimittama *Being Godless* (2017) lähestyy uskonnottomuutta antropologisesta näkökulmasta. *Being Godless* on ensimmäinen osa University College Londonin *Studies in Social Analysis* -sarjassa, jonka fokuksessa on sarjan toimittajien mukaan avata uusia kommunikaation väyliä antropologian, muiden yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden välille. Sarjan muut osat käsittelevät muun muassa elettyä uskonnollisuutta ja tyhjyyden ja merkityksen kokemuksia nyky-Kiinassa.

Toimittajat kuvaavat sarjan olevan empiirisen ja käsitteellisen kohtaamispaikka, millä tarkoitettaneen antropologisen etnografisen tutkimuksen ja yhteiskuntatieteellisten teorioiden kohtaamista. Niin teoksen esipuheessa kuin jälkisanoinnakin korostetaan huolta siitä, ettei antropologisessa tutkimuksessa ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota uskonnottomuuden kokemuksiin. Kirjoittajat katsovat, että etnografista antropologista tutkimusta uskonnottomuudesta tarvitaan eri puolilta maailmaa, ja tämä teos pyrkii osaltaan paikkaamaan tuota aukkoa.

Being Godless koostuu toimittajien johdannosta, kuudesta etnografiseen tapaustutkimukseen perustuvasta artikkelista ja antropologian professori Matthew Engelken jälkisanoinnista. Etnografia ymmärretään teoksessa laajassa merkityksessään, eli tapaustutkimuksissa on hyödynnetty niin kenttätutkimusta kuin olemassa olevien teksti- ja muiden aineistojen analyysia. Kaikki kirjoittajat, lukuun ottamatta uskonnontutkija ja sosiologi Lois Leetä, ovat eri vaiheissa uriaan olevia antropologeja. Teoksen lähtökohtana on ”tarkastella kriittisesti eri tapoja olla jumalaton” (s. 8) kattaen koko uskonnottomuuden muotojen kentän agnostistisesta epäilystä uusateismiin. Teoksen näkökulmana ovat nimenomaan uskonnon identiteetti ja uskonnottomuuden erilaiset ilmaisut ja kokemukset yksilöiden tasolla, ei niinkään esimerkiksi sekularisaatioprosessi tai uskonnottomuus yhteiskunnallisena ilmiönä.

Uskonnottomuutta tai ateismia käsittelevissä teoksissa ja tutkimuksissa nostetaan usein esiin käytettävän käsitteistön sekavuus (ks. esim. Lori G. Beamanin ja Steven Tomlinsin toimittama *Atheist Identities: Spaces and Social Contexts* vuodelta 2015). Myös *Being Godless* -teoksen kirjoittajat ruotivat sitä käsitteellistä problematiikkaa, joka liittyy uskonnottomuudesta käytävään keskusteluun. Uskonnottomuus, jumalattomuus ja ateismi asettuvat aina vääjäämättä vastakkaisiksi uskonnoille, jumalille ja teismille, jolloin myös ”uskonnon” identiteetti määrittyy uskonnon kautta. Toisin sanoen puhumalla uskonnottomasta ihmisestä määrittelemme kyseisen henkilön ensisijaisesti sen kautta, mitä hän ei ole. Engelke kirjoittaa teoksen jälkisanoinnissa, että näiden termien käyttö häiritsee usein myös uskonnottomia itseään. Engelke mainitsee erään oman tutkimuksensa humanistiksi identifioituvan informantin verranneen kielenkäyttöä siihen, että tutkija luonnehtisi kristittyä ”ei-humanistiksi”. On mielestäni kiinnostavaa, että tämän problematiikan valossa teoksen nimeksi on valittu *Being Godless*, ja että teoksessa käytetään juuri adjektiivia ”jumalaton” deskriptiivisenä etnografisena kategoriana. Toimittajat määrittelevät jumalattomuuden ”uskonnon vähäisyydeksi ja vähäiseksi kontaktiksi Jumalan kanssa” (s. 4). *Being Godless* on eittämättä otsikkona raflaava (etenkin yhdistettynä teoksen dramaattiseen kansikuvaan, jossa ihmishahmo astelee kirkkaasta valokeilasta kohti ammottavana aukeavaa pimeyttä), mutta lukijalle jää epäselväksi, missä määrin ”jumalaton” on uskonnotonta parempi luonnehdinta teoksen artikkelien tutkimuskohteena olevista ihmisistä.

Kukin kirjoittaja esittelee artikkelissaan etnografiaa ”jumalattomista ihmisistä” omasta näkökulmastaan, ja artikkelien aiheiden kirjo onkin valtava: tutkimuksen kohteina ovat niin uskonnottomien identiteettien moninaisuus nykypäivän Britanniassa (Lee), poliittinen ateismi 1970-luvun Angolassa (Blanes & Baxe), moraaliset käsitykset, joita intialaiset ateistit liittävät ruumiin luovuttamiseen opetustarkoituksiin kuoleman jälkeen (Coperman & Quack), katsomuksellinen moninaisuus Filippiineillä ja Taiwanissa (Tremlett & Shih) kuin kysymykset uskontoantropologin vakaumuksesta ja tunnustuksellisesta antropologiasta (Luehrmann & Oustinova-Stjepanovic). Sen sijaan, että avaisin laajemmin jokaista teoksen artikkelia, nostan seuraavaksi esiin kiittäviä ja kriittisiä huomioita koskien teoksen kahta artikkelia, jotka erityisesti kiinnittivät huomioni.

Lois Lee kirjoittaa artikkelissaan *Ambivalent Atheist Identities* (s. 20–40) Kaakkois-Englannissa tekemästään tutkimuksesta, jossa hän on pyrkinyt haastattelujen avulla kartoittamaan uskonnottomiksi itsensä mieltävien ihmisten identiteettejä. Leen lähtökohtana on kiinnostava huomio siitä, että eri tieteenalojen uskonnottomuutta koskeissa tutkimuksissa on keskitytty lähinnä organisoituneen ateismin tai humanismin muotoihin, jolloin suurin osa uskonnottomista ihmisistä itse asiassa jää näiden tutkimusten ulkopuolelle. Leen tutkimuksen keskiössä onkin tämä suuri uskonnottomien joukko, ambivalentit uskonnottomat identiteetit. Ambivalentteja uskonnottomia luonnehtii välinpitämättömyys uskontoja kohtaan ja pyrkimys itsenäisyyteen suljetuista, institutionaalisista kulttuureista. Lee on tutkimuksessaan havainnut, että suuri joukko uskonnottomiksi itsensä määrittelevistä ei haluaisi tulla katsomuksellisesti kategorisoiduiksi lainkaan, ja he näkevät, että uskonnoton on ikään kuin vähiten kategoria. Ambivalenteiksi uskonnottomiksi identifioituvat henkilöt pyrkivätkin Leen mukaan toisinaan asettautumaan 'toiseksi' niin suhteessa uskontoon kuin uskonnottomuuteenkin. Leen artikkeli on sijoitettu teoksen ensimmäiseksi, mikä on mielestäni hyvä valinta, sillä Lee valottaa teoksen kirjoittajista laajimmin uskonnottomuuden eri muotoja ja niistä tehtyä tutkimusta. Lee kytkeekin ansiokkaasti uskonnottomia identiteettejä tuoreesta näkökulmasta tarkastelevan etnografiansa laajempaan tieteelliseen keskusteluun uskonnottomuuden poliittisista ja valtaan liittyvistä ulottuvuuksista.

Paul-Francois Tremlettin ja Fang-Long Shihin artikkelissa *Forget Dawkins* (s. 81–97) lähtökohtana on uusateismi binaarilogiikalle perustuvana diskurssina, jossa vastakkain asetetaan tiede ja uskonto, epäily ja usko sekä moderni ja traditio. Tremlett ja Shih analysoivat tunnettujen uusateistien kuten Richard Dawkinsin, Daniel Dennettin ja Sam Harrisin kirjoituksia ja peilaavat niitä kriittisesti omiin tapaustutkimuksiinsa – Tremlett parantamisrituaaleihin Filippiinien maaseudulla ja Shih jumalatar Mazun palvontaan Taiwanissa. Tremlettin ja Shihin johtopäätös on, että uusateistinen uskontoa koskeva diskurssi on virheellinen, eikä kykene tavoittamaan uskonnollisuuden ruumiillisia, sosiaalisia ja materiaalisia ulottuvuuksia. Artikkelin on sekava kokonaisuus, jossa oikeastaan kolme erillistä tutkimusta on sisällytetty reilun kymmenen sivun mittaiseen tekstiin. On harmillista, että tutkimusten kuvaus jää varmasti osittain juuri artikkelin lyhyiden vuoksi pinnalliseksi. Tremlettin ja Shihin tutkimuksiin aiemmin perehtymättömän lukijan on ajoittain vaikea seurata kirjoittajien argumentaatiota, eikä uusateistisen diskurssin relevanttius suhteessa Tremlettin ja Shihin etnografioihin täysin aukene.

Kokonaisuutena teoksen artikkelit tarjoavat lukijalle silmäyksen paitsi siihen, miten monitahoinen maailmanlaajuinen ilmiö uskonnottomuus on, myös siihen, kuinka monipuolisesti tuota ilmiötä voidaan antropologiassa lähestyä. Juuri artikkelien erilaiset näkökulmat ja huomion kiinnittäminen uskonnottomuuden ilmaisuihin eri puolilla maailmaa ovatkin teoksen kiistaton vahvuus. Vaikka osa kirjoittajista (esim. Lee) pyrkii liittämään tapaustutkimuksensa osaksi laajempaa antropologista keskustelua, on teoksen teoreettinen anti niukahkoa. Itse jäin kaipaamaan erillistä teorialukua tai laajempaa johdantoa, jossa olisi voitu luoda katsaus uskonnottomuuteen yhteiskunnallisena ilmiönä tai aiheesta tehtyyn tutkimukseen eri tieteenaloilla – etenkin, kun teos ilmestyy sarjassa, jonka keskeinen fokus on nimenomaan eri yhteiskunta- ja ihmistieteiden välisessä vuoropuhelussa. Esimerkiksi uskontotieteessä myös uskonnottomien identiteettejä ja uskonnottomuuden kokemuksia on kuitenkin tutkittu. Teorian vähyys ja artikkelien lyhykäisyys selittynee osin sillä, että teoksen artikkelit ovat alun perin ilmestyneet *Social Analysis* -lehden erikoisnumerossa.

Uskonnottomuudesta ilmiönä kiinnostuneelle, joka haluaa lukea vain yhden aihetta käsittelevän kirjan, en oikopäätä suosittelisi tätä teosta. Näkisin, ettei teos anna kattavaa kuvaa uskonnottomuudesta tai sen tutkimuksesta, eikä tämä varmastikaan ole ollut teoksen kirjoittajien tarkoituksenakaan. Sen sijaan henkilö, joka on kiinnostunut erityisesti antropologisesta otteesta uskonnottomuuden tutkimiseen, voi löytää teoksesta paljon kiinnostavaa. Itse luin mielenkiinnolla erityisesti toimittajien laatimaa johdantoa ja Engelken jälkisanoja, koska niissä valotetaan (tosin harmikseni varsin lyhyesti) uskontoantropologian viimeaikaisia metodologisia ja käsitteellisiä keskusteluja sekä pohditaan sitä, mikä voisi olla ”uskonnottomuusantropologian” tulevaisuus. Myös osa itse artikkeleista herätti halun perehtyä kirjoittajan tutkimukseen laajemmin, sillä tämän teoksen puitteissa artikkelit jäivät vasta pintapuolisiksi johdannoiksi uskonnottomuuden monimuotoiseen maailmaan.

Kirjallisuus

Beaman, Lori G. & Tomlins, Steven

2015 (toim.) *Atheist Identities: Spaces and Social Contexts*. New York: Springer.